

Зборник радова конференције “Развој астрономије код Срба III”
Београд 25-28. април 2004,
уредник М. С. Димитријевић
Публ. Астр. друш. “Руђер Бошковић” бр. 6, 2005, 231-240

**ПОДРУЖНИЦЕ АСТРОНОМСКОГ ДРУШТВА “РУЂЕР
БОШКОВИЋ” НА ТЕРИТОРИЈИ ВОЈВОДИНЕ
И ЊИХОВ ЗНАЧАЈ У РАДУ АСТРОНОМСКОГ ДРУШТВА
1954-1974**

JAROSLAV FRANCISTY

Астрономско друштво “Нови Сад”
e-mail: jfranci@EUnet.yu

**АСТРОНОМСКА И АСТРОНАУТИЧКА ИЗЛОЖБА 1954/ 1955.
ГОДИНЕ – ОСНИВАЊЕ ПРВИХ ПОДРУЖНИЦА**

Резиме. Анализиран је рад подружница Астрономског друштва “Руђер Бошковић” у Војводини и то подружница у Новом Саду, Сремској Митровици, Сомбору, Белој цркви, Суботици, Зрењанину, Бечеју, Новом Бечеју и Старој Пазови.

Популаризација астрономије у Војводини у годинама непосредно после другог светског рата везана је за самоиницијативну педагошку активност **проф Живојина Ћулума (1911- 1991)**. По његовом причању, непосредно по ослобођењу земље чланови КПЈ, СКОЈ-а и Народног фронта спонтано су организовали бројна јавна предавања и курсеве у школама, Месним заједницама и Домовима културе. Успеси ових предавања, са темама из свих области друштвене делатности, науке и технике били су подстицај да се почетком 50-тих година XX века широм земље оснивају бројни Народни и Раднички универзитети. Постоји забележен податак да су у периоду **1950-1953.** године, **проф. Ж. Ћулум** и његов сарадник **Мирко Стојадиновић** одржали **105** научно-популарних предавања из астрономије у многим местима широм Војводине (**проф Ж. Ћулум 78, М. Стојадиновић 27**).

Обнова рада АД “**Р. Бошковић**”, **1951.** године у Београду, била је велики подстицај за још већу активност. **Проф. Ћулум** постаје један од првих чланова друштва и већ у првим годинама његовог рада убраја се међу најактивније чланове. На Годишњој скупштини **28. фебруара 1953.** године **проф. Ж. Ћулум** је изабран за члана Управног одбора, а постоји сачуван податак да је у току **1954.** године одржао 40 предавања широм Војводине на којима је било око **12.000** слушалаца. Овако интензивном популаризацијом

астрономије у Новом Саду и осталим Војвођанским местима, створени су повољни услови за оснивање прве подружнице АД “Р. Бошковић” Иницијативу за оснивање подружница АД “Р. Бошковић” у осталим местима у Војводини покренула је “**Астрономска и астронаутичка изложба**”, која је организована поводом 20 година рада, уз подршку и финансијску помоћ министарства за науку и културу Србије (секретар **М. Тепавиц**). Припрему изложбе реализовала је комисија АД у чијем саставу су били **Ј. Славенски, М. Протић и А. Кубичела** уз стручну помоћ секретара АД **Петра Ђурковића** и секретара Астронаутичког друштва **инж. Владислава Матовића**. За припрему материјала, бројних фотографија нарочито је био заслужан **Милорад Протић**, астроном са Опсерваторије на Звездари.

Изложба је отворена **25. маја 1954.** године, на рођендан Председника Републике **Ј. Броза Тита**, у просторијама Радничког универзитета у Београду, уз краћи поздравни говор нашег чувеног научника проф. **Милутина Миланковића**. Материјал за астрономски део изложбе састојао се од преко 140 црно-белих фотографија великог формата које су илустровале историјски развој астрономије (фотографије најпознатијих астронома, чувених астрономских опсерваторија, великих телескопа, итд., затим фотографије небеских тела, Месеца, Планаета, Млечног пута, познатих звезданих јата, маглина и галаксија). Уз фотографије, било је монтирано и неколико мањих астрономских инструмената (азимутални дурбин од 110 mm, мали паралактички телескоп 110 mm, универзални инструмент са хронографом). Нарочито су биле атрактивне велике фотографије Месеца и два метеорита који су пронађени у Србији, а које су за потребе ове изложбе астрономском друштву уступили Српска Академија наука и Музеј Српске Земље. Астронаутички део изложбе састојао се од бројних графика и фотографија на којима је приказан развој ракетне технике, планова за будуће пројекте интерпланетарних летилица као и неколико модела тада најпознатијих ракета. Уз све фотографије и изложене предмете налазила су се кратка објашњења, која су на најпогоднијим местима била допуњена мислима великих научника. Занимљиво је, да су се у зачељу изложбене сале, на зиду поред слике Руђера Бошковића налазиле и велика слика Председника републике, као и фотографије тада актуелних највиших партијских и државних функционера. Цела изложбена сала била је врло успело дизајнирана у црно-белом тону са јасно истакнутим најважнијим експонатима који су се налазили на укусно израђеним постолјима. За време трајања изложбе, кад се у сали скупио већи број посетилаца, приказивани су документарни филмови: «**Оборине**» и «**Кроз свемирски простор**»

Занимљив је податак да је на припрему изложбе утрошено 200.000 динара. Поређења ради, тада је годишња претплата за Васиону износила 200 динара. Изложба је била отворена 20 дана, али нажалост, због слабог одзива грађана, а нарочито омладине у Београду није постигла очекиван успех.

После летњег распуста у октобру 1954. године изложба је кренула на пут, током кога је доживела прави тријумф, а као врхунац њеног успеха је и оснивање нових подружница астрономског друштва.

У **Новом Саду** изложба је одржана од **10. до 25. октобра 1954.** године у тадашњем Пионирском дому (сада дом Војске југославије), на Београдском кеју. Њу је посетило чак око **5.500** посетилаца.

Од **01. до 09. новембра 1954.** године изложба се налазила у **Сремској Митровици**. Тада је било преко **3000** посетилаца, а одржано је и једно предавање на коме је покренута иницијатива за оснивање подружнице при Вишој гимназији. Постоји податак да је за успех изложбе у Митровици нарочито био заслужан **“друг С. Базданов”**.

После краће паузе, изложба је организована у **Руми**, од **02. до 07. јануара 1955.** године. Изложбу је видело само **500** посетилаца, иако је одржано и једно предавање. Сматра се да је узрок слабог одзива, био изостанак организованих посета ђака и војника.

На изложби у **Бечеју** од **09. до 28. јануара 1955.** године, било је **1300** посетилаца, за које је организовано и једно предавање.

Народни универзитет у **Суботици** организовао је изложбу од **30. јануара до 07. фебруара 1955.** године. У организацији изложбе и њеној пропаганди нарочито се истакао секретар Н. Универзитета **Антун Вујковић**. Иако су одржана и два предавања, изложбу је видело само **2300** Суботичана, јер није било организованих посета за школе.

У **Сомбору**, изложба је доживела највећи тријумф. На Радничком универзитету, од **10. до 17. фебруара 1955.** године изложбу је видело чак **7000** посетилаца, а на **9** предавања било је око **2500** слушалаца. За успешну реализацију изложбе у овом граду највећу заслугу имали су **“другарица Калчан” и “другови Чабдарић и Павков”**.

Занимљив је податак да су на изложбама у **Бечеју, Суботици и Сомбору**, уз сваку слику на изложби били припремљени одговарајући натписи на **мађарском језику**.

Астрономско друштво “Р. Бошковић” обратило се дописом Општинским секретаријатима за просвету и у осталим местима Војводине, да се прихвате организације изложбе у оквиру својих Радничких, односно Народних универзитета. Међутим, из непознатих разлога, није било заинтересованих у **Панчеву, Зрењанину, Кикинди, Вршцу, Апатину**, итд.

После Београда и Војводине, изложба је требала да настави пут кроз Србију и Космет, али то већ није тема овога рада.

Занимљиво је, да су фотографије са ове изложбе свој стални простор добиле тек **1964.** године, када је отворена Народна опсерваторија на Калемегдану. Зидове ове установе красиле су све до **01. септембра 2001.** године, када су замењене новом поставком, савременим фотографијама-постерима у боји.

ПОДРУЖНИЦЕ У ВОЈВОДИНИ И ЊИХОВ РАД

Подружница у Новом Саду, основана је 22. марта 1954. године у тадашњем Дому културе, после астрономског предавања које је одржао **Перо Ђурковић**, астроном из Београда, у оквиру циклуса популарних предавања које је организовао Народни универзитет у Новом Саду, а на иницијативу професора физике и студената ВПШ. Чланови подружнице на челу са **проф. Ђулумом** организовали су бројна предавања по предузећима у Новом Саду и Народним универзитетима у Војводини. У **марту 1955.** организована су **9** предавања из астрономије на којима је било укупно **632** слушалаца. Предавачи су били **Ж. Ђулум** и предавачи из Београда: **В. Оскањан** и **П. Ђурковић**. По завршетку предавања група слушалаца је посетила Астрономску опсерваторију у Београду.

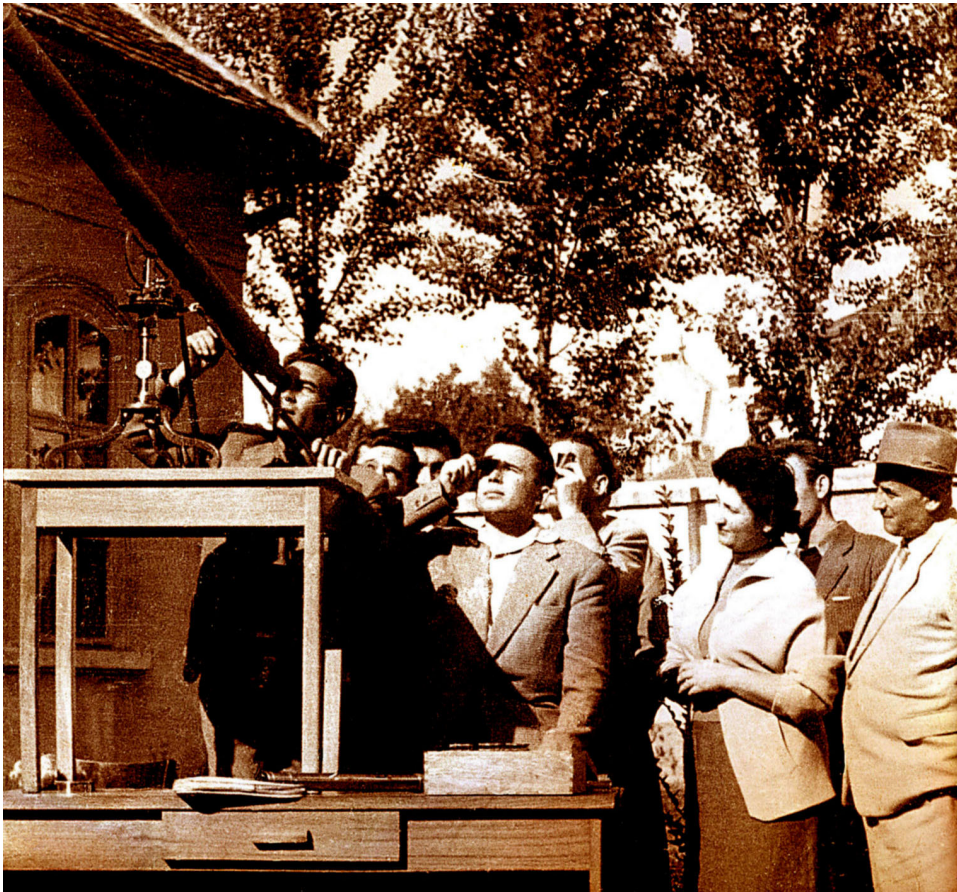
Слика 1. Проф. Ђулум са студентима ВПШ на Петроварадинској тврђави 1958. године.

У току 1955. године професор **Ж. Ђулум** одржао је у Новом Саду и осталим местима Војводине **36.** а његов помоћник **М. Стојадиновић** **8** предавања. Исте године, проф. **Ж. Ђулум** покренуо је иницијативу за оснивање Народне опсерваторије у Новом Саду. У том циљу Народноослободилачки одбор “Нови Сад” (у то време највећи политички орган власти), обећао је помоћ за изградњу једног посматрачког павиљона на Петроварадинској тврђави. На жалост, ова идеја није никада реализована.

У току **1956.** године одржано је **46** предавања и **22** посматрачке вечери на којима је било **7000** посетилаца. Проф. **Ж. Ђулум** одржао је 18 предавања, **Мирко Стојадиновић** 22 предавања и 17 посматрања, а млади професор **Божидар Јовановић** 7 предавања и 5 посматрања. **М. Стојадиновић** је сам направио врло занимљив “Планетаријум”, механички модел сунчевог система. Подружница је највећи део своје активности реализовала уз сарадњу са Радничким и Народним универзитетима у Војводини. Године 1956. имала је **140** чланова.

Поводом лансирања првог вештачког сателита **1957.** године, организовано је **41** предавање широм Војводине и више посматрачких вечери на Петроварадинској тврђави.

У току **1958.** године одржано је такође више предавања из астрономије и астронаутике. Подружница је имала **65** чланова.

Слика 2. Проф. Ђулум са студентима ВПШ посматра делим. помрачење Сунца 02. октобра 1959.

Проф. **Ж. Ђулум** у сарадњи са проф. **Петром Кубичелом и Божидаром Јовановићем 1959.** године је покренуо иницијативу за изградњу мале Народне опсерваторије на Петроварадинској тврђави. Проф. **П. Кубичела** је направио три идејне скице (три верзије) за опсерваторију које су дате надлежним органима на разматрање. Међутим, ни ова иницијатива није реализована, а цртежи пројекта су неповратно изгубљени у лавиринтима администације.

За **1960.** годину нема сачуваних писаних докумената о раду Подружнице.

Поводом потпуног помрачења Сунца **1961.** године, одржан је велики број предавања поводом ове астрономске појаве. Млађи чланови подружнице посматрали су помрачење из Новог Сада са Петроварадинске тврђаве, а проф. **Ж. Ђулум** и **П. Кубичела** били су у стручној екипи која је са Београдске опсерваторије отишла на Хвар. Те **1961.** године подружница је имала **30** чланова.

После расформирања Више педагошке школе **1962.** године, и преласка проф. **Ж. Ђулума** на Машински факултет, Подружница је престала са радом. Исте године основана је мања подружница при гимназији “**Јован Јовановић – Змај**”. Она је била активна само годину дана. У току **1962.** године проф. **Ж. Ђулум** одржао је **19** предавања.

По сећању професора **Ж. Ђулума**, он је крајем **1963. године**, поново покренуо иницијативу за изградњу Народне опсерваторије са Планетаријумом, али сада је њена локација планирана у оквиру Универзитетског комплекса на обали Дунава. Због недостатка средстава и незаинтересованости надлежних, ни ова идеја није реализована.

Доласком на Машински факултет проф. **Ж. Ђулум** покренуо је иницијативу да се међу студентима оснује нова подружница, али у томе није имао успеха. Међутим, он је наставио и даље да самоиницијативно држи предавања из астрономије, како у Новом Саду, тако и у осталим местима Војводине. По његовом казивању, просечно је годишње реализовао око **15 предавања**. Следећих **10** година, није било никаквих промена све до јесени **1973.** године, када се на небу појавила сјајна и велика “**Комета Кохоутек**”. Она је поново побудила интерес младих Новосађана за астрономска посматрања и била је подстицај да се следеће **1974.** године оснује **Астрономско друштво “Нови Сад” - АДНОС.**

Подружница у Сремској Митровици основана је **8. новембра 1954.** године при Вишој гимназији. Прве године, Подружница је имала скромне резултате у раду, а ширу активност је постигла две године касније, **1956.** године када је у гимназију дошао веома амбициозни професор **Душан Лакић**. Он је **12** година веома успешно водио ову подружницу, и по својим резултатима у раду са ђацима спада у ред **највећих популаризатора астрономије у историји Астрономског друштва “Руђер Бошковић”.**

У току **1956.** године два пута месечно (сваког другог петка), организована су астрономска предавања која су држали ђаци, а повремено су долазили и

познати астрономи из Београда. На пример, чести гости су били: *Перо Ђурковић, Бранислав Шеварлић и Ђорђе Телеки*. Одржаване су и посматрачке вечери, а грађани Митровице редовно су обавештавани путем локалне штампе (“Сремске новине”) о свим значајним појавама видљивим на Сремском небу. Те године подружница је имала **73** члана.

У току **1957.** године одржано је 23 предавања и 20 посматрачких вечери, а три групе ђака у оквиру школске ескурзије посетило је Астрономску опсерваторију у Београду. Подружница је имала **73 члана (13 одраслих и 60 ученика)**.

Слика 3. Проф. Д. Лакић са ђацима на Калемегдану после Годишње скупштине АД “Р. Бошковић” 10. фебруара 1957.

Уочи нове 1958. године из Београда, као стручна помоћ од стране АД “Р. Бошковић” стигао је Руски школски телескоп (80/800 mm). Од тада су са овим инструментом одржана бројна посматрања занимљивих објеката на небу (Месеца, планета итд.), а пратиле су се и све атрактиве астрономске појаве (помрачења, комете и слично).

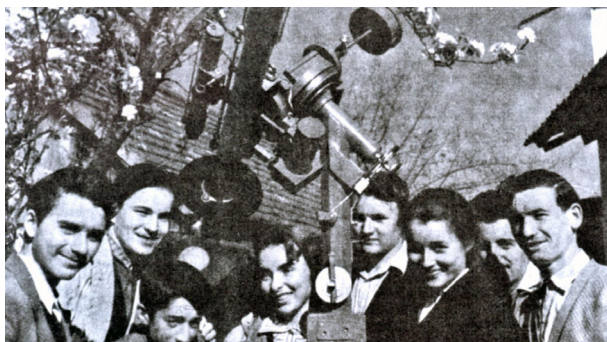
У току **1959.** године подружница је имала **74** члана. Те године, **1. марта проф. Лакић са 50 ђака први пут долази у Београд** на Годишњу скупштину А. Д. То је постало традиција и следећих 5 година, редовно ће велика група младих љубитеља астрономије из Сремске Митровице долазити на Годишње скупштине Астрономског друштва. По сећању **проф. Лакића** био је то договор са челним људима из “Руђер Бошковића”, а са основним циљем да се покаже надлежним органима у републичким и градским структурама да се **“шире народне масе”** и бројни ђаци из унутрашњости земље интересују за астрономију. Овај **“велики интерес”**

младих Митровчана је уз бројне захтеве Управе АД “Р. Бошковић” надлежнима у Београду да постоји шири интерес “народних маса” да наш главни град има Народну опсерваторију, у великој мери допринео успешној **реализацији иницијативе за изградњу Народне опсерваторије 1964. године у Деспотовој кули на Калемегдану.**

Подружница је активно радила све до **1967. године** када је проф. **Д. Лакић** отишао у пензију. **Ова подружница је била једна од најбољих у историји АД “Р. Бошковић”. Постоји податак да је 1961. године имала чак 92 члана.**

Подружница у Сомбору је основана такође на иницијативу која је потекла за време одржавања “астрономске изложбе” у овом граду, у периоду од **10. до 17. фебруара 1955. године.** Подружница је радила у гимназији, окупљајућу у свом саставу углавном ученике. За њен рад најзаслужнија је била **Софија Сацаков.** Њеним одласком у Београд, у мају 1956. године, подружница је престала са радом.

Подружница у Белој Цркви основана је почетком **1958. године** у Гимназији “Сава Мунћан”, на иницијативу *проф. Петра Кубичеле.* Чланови су сами израдили специјални окулар којим су могли систематски посматрати појаве на Сунцу. Организована су посматрања планета и осталих занимљивих објеката на небу, а направљене су и прве успешне фотографије Месеца. 1959. године Подружница је имала 28 чланова, углавном ученика. Одласком **проф. П. Кубичеле** у Нови Сад, крајем 1960. године, подружница је наставила са радом уз помоћ самих ученика. Међу њима се посебно истиче **Иван Пејаковић.** Чланови су организовали посматрање Потпуног помрачења Сунца **15. фебруара 1961. године** из Ниша, када је направљено неколико успешних фотографија. Одласком њака из гимназије на студије у Београд, 1963. године, подружница се угасила.

Слика 4. Ђаци у Белој Цркви при посматрању Сунца 08. априла 1959. С лева на десно: *И. Пејаковић, М. Јаковлевски, З. Николић, Д. Стојановић, Р. Тесла, Е. Валтер, К. Заркула и М. Пагач.*

Подружница у Суботици основана је **1960.** године при Гимназији “Моша Пијаде”. 1961. године имала је 104 члана. Поводом помрачења Сунца, организована је ескурзија у Далмацију (Сплит), одакле је 45 чланова посматрало помрачење и направило неколико врло успешних снимака. Подружницу су водили професори *Душан Дугоњић* и *Стеван Сентђерђи*. Престала је са радом 1963. године.

Поред ових подружница Друштва, краће време (неколико година), радиле су још подружнице у **Зрењанину** (1962 – Гимназија “**Коче Коларов**”, 40 чланова), у **Бечеју** (1968 – 25 чланова), у **Новом Бечеју** (1968 – Гимназија “**Иво Лола Рибар**”, 50 чланова) и у **Старој Пазови** (1968 – око 100 чланова).

Међу бројним популаризаторима астрономије у Војводини, у најзначајније спада и *Крсте Наумски* (1943 - 1999) из Зрењанина. Још на самом почетку професорске каријере 1968. године у Новом Бечеју основао је једну од првих подружница у Банату. Одласком у Зрењанин 1970. године па до краја живота, прво као професор физике, а касније као школски надзорник и директор Просветно-педагошког завода, са великим еланом је окупљао љубитеље астрономије. Био је организатор многих предавања и посматрања занимљивих астрономских појава, а међу њима се истиче посматрачка експедиција у Нови Кнежевац, у зону потпуног помрачења Сунца **11. августа 1999.** године. Био је иницијатор **1996.** године за оснивање **Астрономског друштва “Милутин Миланковић”**. Међу малобројним књигама из астрогнозије на нашем језику, значајно место заузима његова књига “Сазвежђа северног неба” (ИТП “Змај”, Нови Сад 2000), коју је посветио унуцима *Александру и Луки*, (као и свим љубитељима астрономије).

Оно што је у Сремској Митровици био *Душан Лакић*, у Новом Саду **проф. Живојин Ћулум**, то је у Зрењанину био **Крсте Наумски**.

ЗНАЧАЈ ПОДРУЖНИЦА ЗА РАД АСТРОНОМСКОГ ДРУШТВА

Огроман је значај подружница за рад Астрономског друштва “*Руђер Бошковић*”, јер је имао пресудну улогу у његовом развоју, у периоду 1954-1974. године.

- Организујући рад подружница ван Београда, Астрономско друштво “*Р. Бошковић*” је не само у великој мери повећало број чланова, већ је омогућило да од једног малог друштва студената израсте у велико друштво за популаризацију астрономије, највеће у нашој земљи и једно од највећих на Балкану. Долазак стотинак ђака (у неколико аутобуса) сваке године на Скупштину Астрономског друштва, било је један од

важних аргумента који је коришћен при реализацији иницијативе за изградњу Народне опсерваторије на Калемегдану.

- Организована популаризација астрономије међу школском омладином у мањим местима у Републици, у праскозорје рађања астронаутике, омогућила је да се више хиљада младих људи почетком 60-тих година XX века активно укључи и редовно прати пионирске кораке у освајању космоса. Они су у својим локалним срединама организовали стотине предавања и посматрања првих спутњика на нашем небу, популаришући астрономију и савремену науку међу мање образованим народним слојевима.

НАПОМЕНА АУТОРА: Сва наведена имена, датуми и други бројчани подаци наведени у раду ДАТИ СУ САМО ако за њих постоји одговарајућа архивска грађа. Архивска грађа за писање овога рада били су ИЗВЕШТАЈИ О РАДУ АД “Р. Бошковић”, као и архива АД “Нови Сад” - АДНОС (рукописи проф. Ж. Ђулума).

BRANCHES OF THE ASTRONOMICAL SOCIETY “RUDJER BOŠKOVIĆ” ON THE TERRITORY OF VOJVODINA AND THEIR SIGNIFICANCE IN THE WORK OF THE ASTRONOMICAL SOCIETY 1954-1974

It was analyzed work of Astronomical Society “Rudjer Bošković” branches in Vojvodina in particular in Novi Sad, Sremska Mitrovica, Sombor, Bela Crkva, Subotica, Zrenjanin, Bečej, Novi Bečej and Stara Pazova.